

Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum

Modern Civil Society as a New Oikos

Berkay YALÇINKAYA

Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
berkay.yalcinkaya@omu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-9730-1410>

Fatih Çağatay CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
cagatay.cengiz@omu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8582-2665>

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yalçankaya, Berkay , Cengiz, Çağatay . "Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum".
Akademik İncelemeler Dergisi 16 / 1 (Nisan 2021): 107-121 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.778576>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 10.08.2020
Kabul Tarihi/Date Accepted: 31.01.2021
Yayın Tarihi/Date Published: 15.04.2021

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 16 | Sayı/Issue: 1 |
Yıl/Year: 2021 (Nisan/April)

15. yıl

Akademik İncelemeler Dergisi

Yeni Bir Oikos Olarak Modern Sivil Toplum

Öz

Sivil toplumu normatif zemine dayanarak açıklama girişimi yaygın bir eğilim olsa da, bu zemin çoğu zaman sivil toplum olgusunu açıklamak yerine kavramın içeriğini örtmektedir. A priori bir kabulle sivil toplumun salt bir özgürlükler alanı olduğu iddiası, bu olguyu toplumsal gerçeklikten kopararak teorik bir alana hapsedmektedir. Çalışma; sivil topluma yönelik tüm normatif iddialara mesafeli yaklaşarak, sivil toplum kavrayışına Antik Yunan siyasal düşüncesinin merkezinde yer alan oikos-polis dikotomisiyle bir açılım sağlamayı hedeflemektedir. Kabaca bir zorunluluk-özgürleşme ayırımına dayanan oikos-polis dikotomisi, Antik dönem ve modern kavrayış arasındaki farklılığı karşılaştırmalı olarak inceleme olanağı sunmaktadır. Çalışma; kapitalizme içkin olan ekonomi ve siyasetin ayrışması, çalışmanın toplumsal hayatın merkezine yükselmesi ve araçsallaştırılan aklın egemenliği olgularından hareketle modern dönemde sivil toplumun “yeni bir oikos” olarak değerlendirilebileceğini savunmaktadır. Böylelikle gayri siyasi bir özgürleşme alanı olarak sınırları çizilen sivil toplum kavrayışının oikosla olan ilişkisi daha açık hale getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Oikos, Polis

Modern Civil Society As A New Oikos

Abstract

Even though the explanation of civil society on the basis of normative ground has been a general disposition, this base generally conceals the phenomenon of civil society instead of explaining its content. The acknowledgement with an apriori claim that civil society is a sphere of freedom, however, confines the concept to the theoretical area by detaching it from social reality. Bearing this in mind, the study aims to offer an insight to the concept of civil society by referring to oikos-polis dichotomy, which constitutes the basis of political thought in Ancient Greece by approaching with suspicion to all normative claims on civil society. Oikos-polis dichotomy, which is roughly based on obligation-emancipation distinction, provides a possibility to investigate comparatively the difference between Ancient period and the modern understanding. With respect to the phenomena of separation of economy and politics, ascendancy of work to the centre of social life, and sovereignty of instrumentalised reason, which are all embedded into capitalism, the study claims that civil society in modern era creates a “new oikos”. Therefore, the understanding of civil society whose boundary has been drawn as a sphere of non-political liberty is clarified by referring to its link with oikos.

Keywords: Civil Society, Oikos, Polis

Giriş

Modern sivil toplum olgusunu, Antik Yunan siyasi düşüncesinin merkezinde yer alan oikos-polis dikotomisiyle açıklamayı hedefleyen bu çalışma, sivil topluma ilişkin a priori kabullere ve normatif çıkarımlara karşı mesafeli yaklaşarak, oikos ve modern sivil toplum arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmaktadır. Sivil toplum ve özgürleşme arasındaki bağlantıyı açıklamak sosyal bilimciler arasında yaygın bir eğilim haline gelmiş olsa da, çalışma üç karşı sav üzerinden bu eğilimden ayrılmaktadır. Kapitalist üretim biçimi içinde sivil toplumun, özgürleşmenin aksine oikosa özgü zorunlulukların toplumun tümüne yayılması iddiasından yola çıkan çalışma bu iddiayı üç sava dayandırmaktadır: Birincisi, ekonomi ve siyasetin ayrı kurteler olarak ayrışması beraberinde somut birey-soyut yurttaş ikiliğini doğurmuştur. İkincisi, modern sivil toplumda çalışmanın toplumsal yaşamının merkezine yükselmesidir. Feodal bağımlılıklardan kurtulan emeğin, sivil toplum içerisinde hangi pratiklerle denetim altına alındığına odaklanan bu bölümde, çalışmanın taşıdığı etik değer, Antik dönemde ve modern sivil toplumda karşılaştırmalı bir biçimde incelenmiştir. Çalışmanın polis'teki "iyi yaşam" amacından tamamen ayrışarak yine sivil toplumun kendi içindeki serveti azamileştirme amacına yönelik hangi pratiklerle ayrıştırıldığı yine bu bölümde ele alınmıştır. Üçüncü sav ise modern sivil toplumun ortaya çıkışıyla "araçsal aklın" toplumsal yaşamın bütününe hâkim olmasıdır. Bu bölümde oikosun araçsal yapısı Antik dönemdeki karşılığı ele alınarak açıklanmıştır. Araç ve amaç arasındaki ayrımın modern dönemde geçirdiği dönüşüm ve amacın aldığı gayri siyasi nitelik üzerinden oikosun sivil toplumun bütününe yayılımının tespit edilmesi bu bölümün temel hedefidir. İkili bir varoluş biçiminden yalnızca iktisadi bir varoluşa doğru dönüşüm, ontolojik olarak bencil ve rekabetçi olduğu varsayılan bireyin araçsallığı üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu aynı zamanda insanın diğer tüm boyutlarını geri plana iten ve onu tek bir boyutla tanımlayan bu araçsallığın, endüstriyel toplumda nasıl üretildiğinin de açıklanmasını bir gereklilik haline getirmiştir. Uygulamalı ve teknik terimlerin hâkimiyeti ile kitle iletişim araçlarının endoktrinasyonun, insanın gayri siyasi bir özne olarak üretilmesindeki etkisinin tespit edilmesi oikosun sivil toplumdaki belirleyiciliğini desteklemiştir. Bu üç sav üzerinden tartışmaya açılan sivil toplum olgusu, normatif yaklaşımların tersi denilebilecek sonuçlara ulaşmıştır. Böylelikle modern toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan sorunların gerekçelendirilmesinde, sıklıkla bir çözüm olarak sunulan normatif sivil toplum kavrayışı yerine, sivil toplumu belirleyen dinamiklerin oikosa olan ilişkisi analiz edilerek kavramın daha açıklayıcı bir zemine oturtulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın hedeflediği temel katkı, sivil topluma yönelik normatif yaklaşımların aksine onun gerçek dinamiklerinin açıklanmasıdır. Bu bağlamda üzerinde görüş birliği olmayan bu kavramın toplumsal gerçeklikle ilişkisinin kurulması önemli görülmektedir. Modern sivil toplumla antik referanslara sahip oikos kavramı arasındaki tarihsel izleği belirgin hale getirmek, kanımızca sivil toplumun daha iyi anlaşılmasına hizmet edecektir.

1.Oikos ve Modern Sivil Toplum

Kullanımı Antik Yunan'a kadar götürülen sivil toplum kavramı, burjuva siyasi düşüncesinde, modern toplumları geleneksel olandan ayırma amacına hizmet etmiştir. İlerleme düşüncesi ile sivil toplumun gelişimi arasında kuvvetli bir bağ

kurulmasının nedeni bu geleneksel-modern ikiliğine dayandırılmaktadır. Klasik liberal kuramcılarının düşüncesinin çoğunda, Doğu toplumlarında sivil toplum olgusunun ortaya çıkmadığı tespit edilir. Doğu’da birey olgusunun bulunmadığı ve despotların egemenliği altına aldıkları tebaaya keyfi yönetimlerini dayattığını benimseyen oryantalist düşüncede bu ayrımın yer almaması anlaşılabilir.¹ Burada sivil toplumu, devletin baskı ve denetiminden ayırıştırarak olan piyasa güçlerinin gelişmişlik düzeyidir. Sivil toplumun doğası, piyasa güçlerinin özgürce ekonomik ve toplumsal ilişkiler geliştirmesini sağlayacak yasalarda açığa çıkacaktır. Sivil toplumun gelişiminin Avrupa devletlerine dayandırılmasının nedeni, bu yasaları hukuki statüye dönüştüren öncüler olarak görülmesidir. Eşitlik, mülkiyet ve ifade özgürlüğü gibi hakların devlet tarafından güvenceye alınması; sivil toplumda kendisini gösteren bireylerin aristokratik ayrıcalıklardan, kilise ve devletin müdahalesinden azade ekonomik ilişkiler geliştirmesinin başat koşuludur. Özetle sivil toplumu özgürleşmeci bir zemine dayandıran bu eğilim, on sekizinci yüzyıldan sonra yaygın bir hale gelmiştir. Günümüzde de sivil toplum olgusunu, a priori bir biçimde, özgürleşme savına dayandırma eğilimi varlığını korumaktadır. Ancak bu olgunun ilişki içerisinde olduğu tarihsel koşullarından arındırarak normatif bir anlam yüklemek, çoğu zaman kavramın anlaşılmasının aksine onu gerçeklikten uzaklaştırmaktadır. Kapitalist üretim biçimi içerisinde sivil toplumu belirleyen dinamiklerin oikosla olan bağlantısı ortaya konulduğunda sivil topluma yönelik daha tarihsel bir kavrayış geliştirilebilecektir.

Kelime anlamı itibariyle “hane halkı”, “ev” ve “aileyle ilgili olana” karşılık gelen oikos kavramı, Sokrates’in öğrencisi Ksenophon tarafından hane halkı servetinin arttırıldığı bir üretim birimi olarak karşımıza çıkar. Ksenophon, İktisat Üzerine – Oikonomikos– adlı eserinde, ev idaresinin de aynı doktorluk, demir ustalığı ya da halı dokumacılığı gibi belirli bir bilgiye ve erdeme dayanan bir sanat olduğunu anlatmaktadır (Xenophon, 1996: 39). Bu sanat ise, “bilgili” ve “erdemli” erkek tarafından eşine öğretilmelidir. Çünkü kitaptaki anlatımla, nasıl bir koyunun ya da atın yanlış davranışından çoban ya da seyis sorumluysa, bir kadının yanlış davranışından da erkek sorumlu olacaktır (Xenophon, 1996: 49). Tanrısal ve doğal bir işbölümü sonucunda ortaya çıkan bu toplumsal cinsiyet rejimi, oikosun düzeni ve idaresi için gereklidir. Kadın, “doğası” gereği erkeğin oikosa getirdiği her türlü malın korunması, kullanılması ve arttırılmasından sorumlu tutularak mülkiyetle ilişkilendirilir (Xenophon, 1996: 63-65). Böylece Antik Yunan’daki patriarkal ilişki, sadece soyun devamının sağlandığı bir evlilik birlikteliği temelinde değil, kadının oikostaki serveti ve refahı arttırdığı mülki bir “ortaklık” temelinde kurulur (Yalazı ve Küçüker, 2015: 69-73). Doğasına uygun şekilde oikostaki serveti ve refahı artıran kadın, neyi nasıl kullanılacağını en iyi bilen bir “kraliçe arı” gibi sadece ev içi zorunlu işlerden sorumlu tutulur ve ev dışındaki işlerden yani polis’ten dışlanır (Xenophon, 1996: 63-65).

Bu şekliyle oikos kavramı, Aristoteles’in siyaset felsefesinde de polis dışındaki ilişkilerin kavramsallaştırılmasında kullanılmaktadır. Oikos ve polis arasındaki ayrım iki farklı varoluş biçimi olarak Antik dönemde ekonomik ve siyasal olanın sınırlarını tespit etmektedir. Gayri siyasi bir alan olarak oikos, gündelik yaşamın biçimlendiği ve insanların yaşamlarını sürdürebilmelerine olanak tanıyan zorunlulukların belirleyici oluşuna ilişkin bir alandır. Aristoteles bu alanın dört temel ilkeye dayandığını saptamaktadır. Bunlar; evin geçimini sağlamak, elde edilen malları korumak, malların nasıl kullanılacağını bilmek ve evin düzenini sağlamaktır

(Aristoteles, 2016, 28). Polis'in yönetiminden farklı olarak oikosun yönetimi bir çoğunluk tarafından değil, tek bir kişiye (aile reisine) dayandırılmaktadır. Aile reisi evin yönetiminde bu dört ilkeyi gerçekleştirirken karısı ve kölelerine nasıl davranacağını sınırları belirlenmiştir. Aristoteles; aile reisinin iyi bir ev yönetimi sağlamanın, iyi kölelere sahip olmak ve evi güvenerek emanet edilebileceği bir eşten geçtiğini belirtmektedir.² Köle ve kadınlara yönelik bu hiyerarşi, erkeğin otoritesinin yalnızca oikos içerisinde kurulmasına neden olur. Polis'te var olmanın koşulu ne iyi bir ev geçimi ve düzeni sağlamak ne de köle ve kadınların denetim altına alınmasıdır. Eğer insanın siyasal bir hayvan (zoon politikon) olduğu savından hareket edecek olursak bunun gerçekleşmesinin koşulu polis'te yurttaş olarak var olmaktır. Oikosa sirayet edenin, insanın hayvani doğası (animal laborans)³ olduğu düşüncesi bu felsefi zemin üzerine kurulmuştur. Böylelikle köle emeğine dayanarak gerçekleşen çalışma ilişkileri yaşamın bütünlüğü içerisinde bir amaç değil yalnızca yurttaşların polis'te maddi zorunluluklardan özgürleşmelerini sağlayacak bir araçtır.

Oikos-polis dikotomisine göre; ekonomi modern döneme gelinceye değin aile reisinin egemenliğinde gerçekleşen ilişkiler örüntüsü olmayı sürdürse de ticaretin yaygınlaşması ve üretim biçiminin feodalizmden kapitalizme doğru evrilmesi, ekonomiyi evden pazara taşımıştır. 18. yüzyılda feodal beyin hazine odası anlamına gelen "camera" sözcüğünden türetilen kameralizm, polis'in yönetimi için ekonomiyi devletin geliştirdiği bir bilim seviyesine getirerek Antik referanslarından tamamen ayırtmıştır (Habermas, 2003, 82-83). Ancak bu çalışmanın temel iddiası ev dışındaki toplumsal yaşamın iktisadi yasalarla düzenlenmesinin oikosun sonlanması değil; piyasa ilişkilerine sirayet ederek kamusallaşmasıdır. Oikosun kamusal alana yönelik bu genişlemesinin en önemli kanıtı, kamusalığın Antik referanslarından tamamen uzaklaşmasıdır. Burjuvazinin gelişimine koşut bir biçimde ortaya çıkan ve ekonomik ilişkilerin gerçekleştiği bir alan olarak tasavvur edilen sivil toplum, politik olanın devletin alanına girecek şekilde ayrıştırıldığı yeni bir ikilik yaratmaktadır. Klasik liberal düşünürlerde de görüleceği gibi devleti sınırlandırma savı aynı zamanda politik olanı ekonomi dışına çıkarma girişimi olarak da okunabilir. Böylelikle gayri siyasi bir alan olan sivil toplum; somut bireyi, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin merkezine koyarken yurttaşlığı soyutlaştırarak devletle olan bir ilişki düzeyine indirgemıştır. Devletin toplumsal yaşamı düzenleme gücündeki bu geri çekiliş polis'in yerine piyasanın yasalarına göre düzenlenen bir alan kurgusuyla birlikte gelişmiştir.

1.1. Ekonomi ve Siyasetin Ayrışması: Somut Birey-Soyut Yurttaş Dikotomisi

Bu başlık altında yapılacak çıkarımlar, oikosa özgü gayri siyasi niteliklerin modern dönemde somut birey kategorisi altında yeniden inşa edildiğidir. Ancak bu kavrayışının Antik dönemdeki bir kavramın anakronik biçimde modern döneme uyarlanması anlamına gelmediğini belirtmek gerekmektedir. Burada ele alınacak somut birey kategorisinin oikos gibi bir referansla açıklanması, Antik Yunan siyasal düşüncesinin modern dönemde tersine dönen etik varoluş biçimlerini ortaya çıkarma amacına dayanmaktadır. Böylelikle siyasal varoluşun kamusal alandan çekilerek yerine oikosa özgü yaşam biçiminin ekonomi aracılığıyla nasıl genişlediği tespit edilecektir.

Batı Avrupa'da kapitalizmin geliştiği döneme kadar artık ürüne el koyma, piyasa dışı araçlarla gerçekleşmiştir. Bu süreç ekonomi dışı unsurları ve üretim faaliyetinin bütünlüğünü ifade etmektedir. Siyasi ve askeri güçlerin artıya el koyması ve üretimi denetleme sürecindeki bu başat konumu, feodalizmin çözülüşünden sonra ekonomi dışındaki alana çekilmiştir (Wood, 2016, 25-26). Siyasi ve iktisadi güç arasındaki ayrışma burjuvazinin ekonomideki hâkimiyetiyle birlikte derinleşmiştir. Bu ayrışma Hegel'den başlayarak sivil toplumun gayri siyasi bir toplumsal alan olarak kurgulanmasına neden olmuştur. Sivil toplum tartışması, 18.yy'da klasik liberalizmin yükselişiyle birlikte tamamen piyasanın yasaları tarafından yönetilen gayri siyasi bir alan olarak tanımlanır olmuştur. 1767'de *An Essay on The History of Civil Society* isimli kitabıyla Adam Ferguson, liberal anlamda devlet-sivil toplum ayrımına kuramsal bir derinlik kazandırmıştır.

Hegel'den önce doğal hukuk kuramcılarında, devlet ve sivil topluma ilişkin bir ayrımın aksine bu iki kavram arasında bir özdeşlik kurulmaktadır. Kurulan ayrım daha çok devlet veya sivil toplum ile doğa durumu arasındadır. Bu ayrım, toplumsal bir uzlaşma sonucu insanlığın doğa durumundan çıkarak uygarlığı yani sivil toplum düzenini kendi güçlerinin üzerindeki devlet aracılığıyla kurması olarak temellendirilir. Hegel; aile, sivil toplum ve devlet olmak üzere üç kategoride fikirlerini temellendirmiştir. Bireylerin aile ve devlet dışı bir alanda bir araya gelişi sivil toplum alanına karşılık gelmektedir. Aile içerisinde geliştirilen ilişkiler bireyin bencil yönünü dışa vuracak koşulları yaratmamasına karşın, sivil toplumda bir araya gelen bireyler bu niteliklerini özgürce gerçekleştirebilmektedir. Sivil toplum alanında bireyin bencil varoluşu düzenleme dışı bırakıldığında toplumsal birlikteliğe zarar verecek etkiler yaratacaktır. Hegel'in devlet otoritesini ve müdahalesini meşrulaştırdığı zemin, bireylerin sivil toplumda baskılanmayan bencil niteliklerinin yaratacağı sorunlardır. Almanca hem sivil toplum hem de burjuva toplumu anlamına gelen "bürgerliche gesellschaft" kavramının Hegel'de iki niteliği vardır. Birincisi, politik alanın dışında gelişen sosyo-ekonomik ilişkiler örüntüsü(gayri siyasi alan), ikincisi ise özünde burjuvaziye karşılık gelen atomize ve bencil bireylerin geliştirdiği ilişkilerdir (Neocleous, 2015, 18).

Bireyin kamusal alanda politik varoluşunu soyutlaştıran, iktisadi yönünü somutlaştıran bir diğer gelişme ise modern hukuk sisteminin oluşturulmasıdır. Sivil toplum bireysel hak ve özgürlüklerin yanında özel mülkiyet ve özel hukuk gibi unsurların geliştiği alandır. Devletin bu mekanizmaya yapacağı her müdahalenin piyasanın prensiplerini bozucu bir etki yapacağı önermesi vardır. Sivil toplum böylece kapitalist ekonomik sistem "ilerledikçe" devletten ayrışan ve özerkleşen bir yapıya sahip olmaktadır. Klasik ekonomi politikçilerde bu ayrımın oluşmadığı, Doğu toplumlarının geride olduğu ve çağdaşlaşan toplumlarda sivil toplumun zorunlu olarak ortaya çıkacağı savını tespit etmek güç değildir (Halifeoğlu, Yetiş, 2013, 169). Somut birey ve soyut yurttaş ayrımının oluşabileceği zemin, devletlerin modern hukukla sınırlandırılmasına bağlanmaktadır. Geleneksel toplumlarda mutlak iktidarların keyfiliğini önlemek amacıyla taşıyan tanrısal kurallar bulunmaktaydı. Bu anlamda iktidarların tanrıya karşı olan sorumluluğu onun belirli sınırlar dışına çıkamayacağı bir yönetim biçimi geliştirmesi varsayımına dayanıyordu.⁴ Ancak kralın aşkın güçlerle sınırlandırılması her koşulda tebaayı güvence altına alacak bir denetim ortaya çıkarmamaktadır. Seküler temelde yükselen modern hukuk devleti, bu kısıtlamayı aşkın güçlerden alarak birey ve toplum gibi somut unsurlara dayandırmıştır. Bu sürecin, dinin devlet üzerindeki kısıtlamalarının

kaldırılmasından çok daha kapsamlı etkileri olmuştur. Devletin kudretinin sınırlandırılmasında aşkın gücün çöküşü, hukukun “pozitif” bir temele dayandırılmasıyla mümkün olabilmıştır. Pozitif hukuk düzenlediği alanlar itibariyle olgusal olanın sınırlandırılmasını hedefleyen bir hukuk sistemine karşılık düşer. Pozitif hukukta öncelikle devlet bir anayasa metniyle sınırlandırılır. Devlet kudretinin yasama-yürütme- yargı organları arasında paylaşılmasıyla pozitif hukuk sisteminin yönetsel zemini de sağlanmış olur. Son olarak ve en önemlisi, birey hak ve özgürlüklerinin yanında mülkiyet de yasalar aracılığıyla sıkı bir denetime tabii tutulur.

Özel mülkiyet gibi bireysel hak ve özgürlüklerin modern devlet tarafından güvence altına alınması, devletin iktisadi güçler tarafından sınırlandığı yeni bir düzen yaratmıştır. Bu tasarım sivil toplumu siyasal olana karşı tarafsızlaştırarak, gündelik yaşamın işleyişini siyasal mücadeleler karşısında pasifleştirmektedir. Liberalizm son üç yüzyıllık geçmişiyle birlikte düşünüldüğünde siyasi-hukuki ayağıyla ekonomik ayağı arasındaki makasın giderek açıldığı görünmektedir. Peki, liberalizmin kendi içerisindeki çelişkisi nereden gelmektedir? Ekonomik liberalizm, bireylerin zekâ ve beceri yönünden doğuştan eşit olmadıklarını ve bu becerilerini sergileyenlerin serbestçe mülk ve sermayeye sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Siyasi/hukuksal liberalizm ise her bireyin hukuki olarak eşit haklara sahip olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Bu vurgu ekonomik liberalizmin koşulları altında soyut ve teorik bir varsayımdır (Özlem, 2011, 44).

İnsanın varoluşunu keskin bir biçimde ikiye bölen bu yaklaşım, Hegel’in kavramsallaştırmasında da yer almaktadır. Kaldı ki Hegel bu ayrıma aşılması mümkün olmayan bir doğallık atfetmektedir. Örneğin, insan sivil toplumda çalışma süreçlerine katılarak, özgürce sözleşme yaparak iktisadi varoluşunu gerçekleştirirken, evrensel hakların güvence altına alındığı devlet alanında da yurttaş olarak yer alır (Yetiş, 2011, 44). Böylelikle somut bireysel varoluş Aristotelesçi anlamda bir siyasal alanda değil, tam aksine bu siyasal alana rağmen gerçekleşmektedir. Sivil topluma atfedilen feodal ilişkilerden özgürleşme savına bu perspektiften bakıldığında, özgürleşmenin aynı zamanda siyasal alandan da olacağı tespit edilecektir. Bu gayri siyasi özgürleşme, sivil toplumu a priori bir kabulde demokratikleşme alanı olarak gören tüm yaklaşımların sorgulamaya açılabilirliğini gösterir.

“Kamusallığın normatif teorileriyle normatif iddiaları tek yanlı olduklarından ve karmaşık sivil toplumu idealist bir bakış açısıyla daralttıklarından dolayı yetersiz kalırlar. Zira kamusalığın normatif teorileri, gücün ve sosyal çatışmaların içinde yer aldığı karmaşık bir sivil toplumsal güç alanında bilakis söylemsel bir olaydır; normatif teoriler sadece normları talep ediyor diye söylemlerin ve devlet iktidarının düzenini korumak için iktidarın ve rekabetin dışında kalamazlar. (...) Söylemler bu yüzden kamusalığın içinden ve kamusalılık sayesinde oluşan sosyal pratikten koparlar. Bu kendiliğinden pratik stratejilere ve çözümlere yol açması beklenen ama kamusal bir tartışmadan başka bir amaç belirlemeyen bir duruma yol açar” (Demirovic, 2011, 83).

Ekonomi dışı ilişkilerde herkesin fikirlerini özgürce dile getirerek en uygun olana, tartışmayla ve fikirlerin rekabetiyle ulaşılabileceğini savunan normatif demokrasi yaklaşımları yukarıda bahsi geçen sivil toplum kavrayışıyla yakından ilişkilidir. Bireyi içine doğduğu tarihsel ve toplumsal nesnel koşullardan bağımsızlaştırarak anonimleştiren bu kavrayış, kaçınılmaz olarak sivil toplumdaki ekonomik ve siyasal mücadele ilişkilerini örtmektedir. Bu bağlamda politik olanı sınırlandırarak oikosu

kamusallaştıran bu bakış açısının sivil toplumdaki perdelemeyi yeniden ürettiği açıktır.

Marx; Hegel’de olduğu gibi sivil toplumun burjuvazinin egemenliğinde geliştiğini ve hem aşırı yoksulluk hem de aşırı zenginlik yarattığı konusunda aynı fikirdedir. Ancak Hegel sivil toplumda bireylerin bencillikleri yüzünden ortaya çıkan sorunların çözümüne, evrensel bir etik değere sahip olarak gördüğü devleti çağırır. Kamu otoritesi, burjuvazinin kendisini sivil toplumda kusurlu bir etikle dışa vurumunun karşısına evrensel bir etik koyar. Ancak Marx; devleti egemen sınıfların çıkarlarından bağımsız bir örgütlenme biçimi olarak görmediği için, devletin sorunu çözmek yerine mevcut eşitsizlikleri sürdüreceği biçimde gücünü topluma dayattığı sonucuna varmaktadır. Bu nedenle sivil toplumdaki eşitsiz ilişkilerin çözümü yine sivil toplum içerisinde çoğunluğu oluşturan proletaryanın hâkimiyetiyle gerçekleşeceği savunulmaktadır (Neocleous, 2015, 19). Ekonomik yapıdan, sınıf ilişkilerinden ve üretici güçlerin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olmayan devlet, sivil toplumda aktörleriyle bizzat bulunmasa da egemen sınıfın çıkarını artıracak düzenlemeleri gerçekleştirmektedir. “Burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komite” (Marx, Engels, 2008, 119) olarak görülen yürütme, sivil toplum devletteki yansımaları savının net bir karşılığı olarak görülebilir.

Oikosu sivil toplumun sınırlarına taşıyan bir diğer kavrayış, sivil toplumun yalnızca burjuvazinin varoluş biçimleriyle özdeşleştirilmesidir. Rekabetçi, bencil ve atomistik özne kurgusunun sivil toplumdaki karşılığı burjuvaziye de emeklerini işgücü piyasasında satmak zorunda olan genişçe bir kitlenin, bu kurgunun dışında kaldığı görülmektedir (Yetiş, 2011, 57). Burjuva rekabetçiliği; Hegel’de toplumsal dayanışmayı baltalayabilecek bir sapma sorununu içinde barındırsa da liberal ekonomik soyutlamada bu rekabetçilik, en ucuz girdi maliyetiyle üretim yapılmasına olanak vererek toplumsal faydayı arttıracak bir işleyiş olarak değerlendirilir. Ancak işgücü maliyetinin bir ürünün maliyetini oluşturan unsurlardan birisi olduğu göz önüne alınırsa, rekabetçiliğin çalışanlar için en açık sonucu ücretlerin sürekli baskılanmasıdır. Üretim araçlarına sahip olmayan bu kitle için rekabetçiliğin ve bencilliğin gerçekleşeceği koşulların giderek daralması kaçınılmazdır. Neticede liberal özne kurgusu, toplum içerisinde yer alan tüm bireylerin iktisadi ve siyasal varoluş biçimlerini gerçekleştirebilecekleri sınırları normatif olarak çizirken, yurttaşlığı tüm katmanlar için soyutlaştırmış ve somut bireyi yalnızca burjuvazi içerisine alarak dışa vurulacak bir kategori haline getirmiştir.

1.2.Çalışmanın Toplumsal Yaşamın Merkezine Yükselişi

Antik Yunan siyaset felsefesinde hane zorunluluklarının *politik yaşama (bios politikos)* ulaşmak için bir araç olduğunu yukarıda belirtmiştik. Hanenin kendi içindeki eşitsizlik ve hiyerarşi, politik yaşama dâhil olanlarla eşitlenmek için sorgusuz kabul edilen unsurlar olmuştur. Böylelikle oikostaki zorunluluklardan kurtulan aile reisinin polis’te “*iyi yaşam telosu*” gerçekleşmiş olacaktır (Arendt, 1994, 58). Bedensel gücün kullanımına dayalı çalışma, oikosta yer alan zorunlulukların başında gelmektedir. Etik bir değer olarak kölelerle özdeşleştirilen çalışmanın, bir amaç olarak iyi yaşamla bağlantısı kurulmaz. Örneğin, bir köle emeğini efendisi için ne kadar iyi organize ederse etsin bu köleyi politik bir yaşamın koşullarına yaklaştırmış olmaz. Aristoteles’in ifade ettiği gibi çalışkan kölelere sahip olmak olsa olsa aile reisinin haneyi iyi yönettiği anlamına gelir. Kaldı ki aile reisi tarafından verimli bir çalışma için organize edilmiş köleler de onun iyi yaşam

amacını gerçekleştirmesi için yeterli olmaz. Görüldüğü üzere Antik Yunan siyaset felsefesinde çalışmak bir amaç değil, *bios politikosa* ulaşmak için bir araçtır. Ancak Akdeniz liman kentlerinde ticaretin yaygınlaşması ve nihayet kapitalist üretim tarzının kurumsallaşmasıyla birlikte çalışmaya yönelik bu felsefi kavrayış tamamen değişmiştir. Daha farklı bir ifadeyle söylemek gerekirse çalışma, toplumların iktisadi yapılarının pratik amaçları doğrultusunda yeni bir felsefi kavrayışa sahne olmuştur. Bunu Hristiyanlık içerisindeki mezhepsel ayrışmada da görmek mümkündür. Katoliklik içerisinde çileci (asketik) yaşam biçimi Protestanlıkla dünyevileşerek çalışmayı ibadete vardırarak bir tersine dönüş gerçekleşmiştir (Weber, 1999, 135). Böylelikle feodal üretim biçimi, içerisinden çıkan kapitalizmin dönüştürdüğü iktisadi yapının üst yapıdaki unsurlarını da kendisiyle uyumlu hale getirdiği söylenebilir.

Çalışma biçimindeki dönüşümü gösteren en başat gelişme, feodal ilişkilerden bağımsızlaşan emeğin işgücü piyasasında bir değişim değeri nesnesi haline gelmesidir. Çoğunlukla parasallaşmamış, aynı ödeme usulüne dayanan serflik statüsündeki emeğin, metalaşması ve genel eşdeğer bir metaya endekslenmiş parasal karşılığa sahip olması, emeğin üretim sürecine dâhil edilmesini sağlayan mobilizasyonu hızlandıran temel faktör olmuştur. Dokuma tezgâhlarından gelişmiş fabrikalara kadar üretim araçlarındaki gelişmeyle emeğin üretkenliği yeni bir çalışma disiplini altında örgütlenirken, değişim değeri nedeniyle emek, sermaye birikimi sürecinin bir parçası haline getirilmiştir. Çalışma biçimleri ve emeğin kapitalist üretim biçiminde kazandığı değişim değeriyle birlikte politik bir yaşamın altyapısını kurmaktan tamamen uzaklaştığını tespit etmek güç değildir.

Ancak burada modern dönemle kıyaslandığında Aristoteles'in malların parasal bir değerle değişimine karşı çıktığı gibi bir sonuca varmak yanıltıcıdır. Oikosun bir parçasını evin idaresi, diğer parçasını, yaşam için gerekli malların parasal bir karşılıkla elde edilmesi (*cherematistics*) oluşturmaktadır. Hane için kullanışlı ürünlerin para karşılığında edinilmesi aynı zamanda oikosun iyi bir şekilde yönetilmesini sağlayacağı için meşrulaştırılmaktadır. Aristoteles bu bağlamda parasallaşan mübadele ilişkilerinin sınırsız bir servet birikimine yol açabileceğini ve polis'teki iyi yaşam biçiminin temelini zarar vereceğini de tespit etmiştir. Değişim değerine sahip olan malların ailenin geçimi için gerekli olandan daha fazlasının limitsiz bir biçimde elde edilmesi sosyal düzeni bozacak, doğal olmayan bir tutum olarak görülür (Cendejas, 2017, 11). Kullanım amacını aşan bu mübadele ilişkisiyle doğacak servet birikiminin modern sivil toplumun tamamen *cherematistik* dinamiklere dayandığını göstermektedir. Merkantilist dönemde genel eşdeğer olarak altın, değişim değeri açısından tüm metaları kendisiyle ölçebilen evrensel bir para haline gelmiştir. İktisadi güçlerin gelişimiyle devletler de yasal sistemlerini ölçülebilir, hesaplanabilir ve nihayetinde parasallaştırılabilir kriterlerle yeniden düzenlemişlerdir. Böylelikle Aristoteles'te hanenin yönetimi için kullanışlı mallarla sınırlandırılan *cherematistics*, modern dönemde bu sınırlandırmadan kurtularak sivil toplumun tüm alanına yayılmıştır. Zamanın ve mekânın standardizasyonu bunun önemli bir yansımasıdır. Birimlere ayrılan zaman, emeğin üretkenliğinin ölçülmesini araçsallaştırarak çalışmayı disipline etmiştir (Dikmen, 2015, 38). Bunun yanında mekânın standardizasyonu üretimi, zanaatkârlığa özgü farklı çalışma alanlarından alarak fabrikaya kaydırmıştır. Lewis Mumford, sanayi kentinin, "fabrika", "demiryolu" ve "banliyö (işçi mahalleleri)" olmak üzere üç unsur üzerinde yükseldiğini ifade etmiştir (Mumford, 1990, 561). 18. ve 19. yüzyılın toplumsal

yaşamı ve kenti için bu örgütlenmenin, politik olanın aksine çalışmayı merkeze alan iktisadi saiklere dayandığı açıktır.

Yerel nitelikli kamu hizmetlerinin gelişiminde de çalışma biçimleri merkezi bir rol oynamıştır. Çevrenin ve su kaynaklarının korunması, kanalizasyon, çöp ve kentsel temizlik hizmetleri, salgın hastalıklarla mücadele, üretici güçlerin sağlığını tehdit edecek unsurların bertaraf edilmesi, sağlık hizmetlerinin maliyetinin düşürülmesi gibi hedefler kapitalist toplumlar için devletin, emeğin yeniden üretimi için ödün veremeyeceği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böylece sivil toplumdaki yaşam formunun burjuvazi için özgürlüklerin gelişimi, çalışan geniş kitleler içinse zorunlulukların merkezileşmesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Oikosun toplumsal yaşamın bütününe yayılmasını; uzun çalışma saatlerinde, bireyin politik var oluşunun aksine üretkenliğini merkeze alarak iktisadi yapı için düzenlenen yasalarda ve işin basit parçalara ayrılmasıyla üretilen nesne ile üreten arasındaki bağlantının çözülüşünde görmek mümkündür. Eğer Antik Yunan felsefesindeki insan kavrayışıyla kıyaslanacak olursa, modern özne, oikosun toplumsal yaşamın tüm alanına sirayet etmesiyle *insandışılaşmaktadır (dehumanazition)*. Marx bu yaşam biçimini, işçilerin yalnızca hayatta kalma ve geçimlerini sağlayabilecek koşullarını üretebilecek *“fizik özneye”* indirgenmesiyle açıklamaktadır:

“İşçi ne kadar zenginlik üretir, üretimi erk ve hacim bakımından ne kadar artarsa, o kadar yoksul duruma gelir. Ne kadar çok meta üretirse, o kadar ucuz bir meta olur. İnsanların dünyalarının değersizleşmesi, nesnelerin dünyasının değer kazanması ile orantılı olarak artar. Emek sadece emtia üretmekle kalmaz; genel olarak emtia ürettiği ölçüde, kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir. Bu olgu sadece şunu dile getirir: Emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak ona karşı koyar” (Marx, 2015, 140).

Eğer sivil toplum olgusunu oikosun genişlemesi olarak ele alırsak; bir rejimin demokratik koşullara sahip olup olmadığını belirleyen kriterler konusunda, politik haklara sahip olmanın yanında yurttaşların bu haklar üzerinde tasarrufta bulunacağı maddi koşulları da analize dâhil etmiş oluruz. Oikos kavrayışında olduğu gibi yaşam yalnızca geçime ve hayatta kalınacak koşulların yeniden üretimine indirgenmişse, çalışma bir özgürleşme değil zorunlulukların alanı haline gelmektedir. Eğer kapitalist bir ekonomide sivil toplumun doğasını belirleyen şeyin Adam Smith’te olduğu gibi *“görünmez el”* olduğu iddia ediliyorsa bu görünmez el *“oikosun elinden”* başkası olmayacaktır.

1.3.Araçsallaştırılan Aklın Egemenliği

Aklın araçsal yönünün sadece modern toplumlara özgü olduğunu savunmak doğru değildir. İnsanın kendisi dışındaki doğayı ve kendini dönüştürmeye yarayan araçları üretmesi (homo faber) hayatta kalma isteği kadar doğaldır. Nesneleri emeğiyle kendi ihtiyaçları doğrultusunda araçsallaştıran insan, nesneler dünyasının yanında zihinsel dünyasını da araçsallaştırarak geliştirmiştir. Ancak insanın anlam arayışı onu araçsal dünyanın sınırlarının yanında belli amaçlar doğrultusunda yaşamını örgütlemesine olanak tanımıştır. Böylelikle detaylı bir değerlendirmeye girmeden kabaca, düşüncenin araçsal ve amaçsal olmak üzere birbirini tamamlayan iki yönünün olduğunu söylemek mümkündür. Bunu Antik Yunan’da insanın polis’te iyi yaşam amacını gerçekleştirmesi için oikosun araçsal bir biçimde ele alınmasında, yani oikos-polis ayrımında da görmek mümkündür. Politik bir yaşama ulaşmak üzere oikostaki ilişkiler üstesinden gelinmesi gereken zorunluluklar olarak

tahayyül edilmiştir. Örneğin chermatistics sınırlandırmasında olduğu gibi para kazanmak ve servet birikiminin yaşamın amacı olamayacağı, hatta bu tür girişimlerin bir amaç olarak görülmesinin insani niteliklerin dışına çıkmak olduğu açıkça belirtilmektedir. Değişim değerine sahip nesnelere elde etmenin polis'teki iyi yaşam için araçlardan ibaret olması, aklın araçsal boyutunun yaşamının yalnızca bir bölümünde zorunluluklar nedeniyle üretildiğini kanıtlamaktadır. Bu tarihsel şema çizildikten sonra modern dönemde aklın biçimlenişi daha anlaşılır olacaktır.

Modern kapitalist ilişkilerin üzerinde yükselen sivil toplum, araçsallaştırılan aklın toplumsalın bütününe yayılmasıdır. Ancak burada araçsallaştırılan akıl devlette yurttaşlık ilişkilerinin kurulması amacına dayanmaz. Sivil toplumun araçsallığı yine kendi içerisindeki sınırsız sermaye birikimi amacına dayanmaktadır. Bu tersine dönüş devletin ve politik hakların iktisadi ilişkilerinin geliştirilmesi için araçsallaştırılmasında da açığa çıkar. Devletin, piyasa ilişkilerini kolaylaştıracak bir araca indirgenmesi (facilitator) "iyi yaşamın" devlet dolayımından çıkarak piyasa yasalarına göre belirlendiğini gösterir. İyi yaşam, artık yurttaşlıkla değil ne kadar servet biriktirebildiğiyle ölçülebilir hale gelmiştir. Makbul olarak kabul edilen, polis'i ilgilendiren meselelere katılmak değil, daha çok üretim yapabilecek verimlilik tekniklerinin bireyin emeğine uyarlanabilmesidir. Politik yaşam amacının kaybolması, piyasanın kendisinin hem araç hem de amaç olmasıdır. Sivil toplumdaki bencil birey kurgusu daha çok servet sahibi olmak için yaşamını, bu amaca sahip diğer bireylerle rekabet halinde geçirerek, araçsallaştıran kimseyi tarif etmektedir. Homo economicus özne tasarımı tek varoluş biçimi olarak sivil toplumda kendisini dayatmaktadır. Üretim böylelikle yalnızca nesnelere üretimi değil, bilginin yeni kullanım biçimlerinin, ideolojilerin ve yeni varoluş kavrayışlarının tinsel üretimini de kapsamaktadır. Üretim için gereken araçların üretimi kadar toplumsal ilişkiler ve bireye yönelik rekabetçilik ve bencillik gibi doğallıkların yüklenmesi, ya da daha doğru bir ifadeyle toplumsal ilişkilerin ve tekil bireylerin ideal bir formda yeniden tanımlanması da maddi yapının düşünsel araçları olarak üretilmektedir (Lefebvre, 2016, 42). Böylece oikosa özgü araçsallıklar gayri siyasi bir biçimde gündelik hayatın bütününe sirayet ederken, sivil toplum da maddi üretim ilişkisini besleyen üstyapıyla uyumlu bir alan olarak kendisini göstermektedir.

Özellikle kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla birlikte düşünsel araçların bireyin yaşamında tek varoluş biçimi olarak yükselişi kaçınılmaz olmuştur. Radyo ve televizyon, iyi bir yaşam için gerekli olan arzu ve beğenilerin yalnızca tüketim nesnelere indirgenmesinin kanıtı olmaktadır. Bireylerin özgürleşmesi olarak tahayyül edilen sivil toplum, kamuoyu manipülasyonunun etkisiyle özgür iradenin ortadan kalktığı ve zorunlulukların genelleştirildiği bir alana dönüşmektedir. Bireyin iradesinden çıkmayan ve sistematik bir biçimde üretilen "koşullandırılmış gereksinimler" oikosa özgü gayri siyasi araçsallıkların "anestezik" etkisini ispatlamaktadır. Marcuse yaşama egemen olan bu tek varoluş biçimini şöyle özetlemektedir:

"Ürünler, kişileri endoktrine eder ve yönetirler. Kendi yapaylığına bağımsızlık kazanmış, bir yapay bilinç yaratırlar. Ve bu yararlı ürünler, giderek daha çok sayıda toplum sınıfları içindeki, daha çok sayıda bireylerin hizmetine sunulduğu anda, getirdikleri endoktrinasyon bir propaganda olmaktan çıkar, bir yaşam biçimi durumuna girer.(...) İşte böylece içerikleri itibarıyla, yerleşmiş düşünce ve eylem dünyasını aşan fikirler, istekler ve amaçlar yok edilerek ya da bu dünyanın ve bu düzenin kalıplarına indirgenerek bir tek boyutlu düşünce ve davranış kalıbı yaratılır" (Marcuse, 1968, 41).

Ancak bireyin tek boyuta indirgenmesini devlet ve birey arasında bir baskılama ilişkisi olarak değerlendirmek on yedinci yüzyılda devletin aldığı yeni biçimi görmezden gelerek geleneksel işlevlerle düşünmeye sebebiyet verebilir. Emeğin üretkenliğinin keşfi, devletin politikalarında bireyi baskılamanın aksine onu sermayenin azamileştirilmesi amacıyla üreten ve yaşatan bir niteliğe kavuşturmuştur. Michel Foucault devletin işleyişinin artık ne “tanrının bilgeliğine” ne de “prensin akıl ve stratejilerine” dayandırılmayacağını, devletin doğası ve rasyonelliğinin yine kendi içinde olduğu görüşünün kabul edildiğini belirtmektedir (Foucault, 2000, 111). Kayıt altına alma ve muhasebeleştirme gibi yöntemlerle devletin gücünün tespit edilmesine dayanan “siyasi aritmetiğin” bir bilim olarak gelişmesi sivil toplumdaki üretkenlik zeminine dayandığı açıktır. Devlet yönetimindeki aklın her ne kadar devletin kendi doğasından kaynaklandığı düşünülse de bu akıl, sivil toplumdaki aklın bir türevi olarak kendisini “üretkenlik” olarak devlette göstermektedir. Özellikle sanayileşme sürecinde kırdan kentlere akın eden kitlelerin yönetiminde yaşanan güçlükler şunu göstermektedir: Devletin üretkenlik gayesiyle, hem nüfusun kentlerde oluşturduğu kaotik yapı sıkı çalışma ilişkileri aracılığıyla disipline edilmiş hem de egemen sınıfın sermayeyi azamileştirme hedefi gerçekleştirilmiştir. Devletin bireyi üretmesi ve yaşatması politik bir varoluşu gerçekleştirmek amacıyla değil sivil toplumu biçimlendiren gayri siyasi bir zeminden türemektedir.

Sivil toplumda hâkimiyet kazanan araçsal aklın yalnızca üretim ilişkilerinde ortaya çıkmadığını belirtmiştik. Kültür de bu aklın etkisiyle yeni bir biçimde kendisini gösterir. Gelişmiş endüstriyel toplumlarda yüksek kültürün “yüce değerleri ve ülküleri” maddi yapının gerçekliğiyle yok edilmiştir. Şan ve şeref kazanma gibi ülkülerin nihayetinde üretkenlik için bir değer taşımaması, yalnızca gerçekçi, somut çıkarının peşinde koşan bireylerin oluşturduğu yığın, kültürün ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu kültür, kitle iletişim araçlarının da etkisiyle homojen niteliğine kavuşmuştur. Bu kültür; kitlelerin davranışlarının tahmin edilebilir, hesaplanabilir ve biçimlendirilebilir olmasına olanak tanımaktadır. Örneğin; tüketim kültürü denilen şey, yığın üretimin dolayısıyla beliren bir yığın tüketim davranışı olarak gözlemlenir. Sermayenin azamileştirilmesi amacıyla üretimde araçsallaştırılan insanın şimdi de tüketim davranışlarıyla sistemi geri besleyecek kültürel niteliklerle donatılması olarak değerlendirebileceğimiz bu süreç tüketimle ihtiyaçlar arasındaki doğal bağın kopuşundan başkası değildir. “Ruhun, imgelemin ya da iç insanın yüce dünyasından aşağılara indirilip, uygulamalı terimlere ve sorunlara” dönüştürülen ülküler, yığın kültürü üzerinden bireylerin araçsallaştırılmasının bir göstergesidir (Marcuse, 1968, 93). Felsefenin bilimle beraber sonlandığını iddia eden pozitivist yaklaşımlarda görüleceği üzere düşünsel faaliyet ancak pratik yaşam için etkiye sahipse kabul edilir hale gelmiştir. Uygulamalı terimlerin kapsamı dışına çıkanları metafizik olarak değerlendirmek, bilginin endüstriyel üretim için kullanılabilirliğinin sınırlarından gelmektedir. Bu aynı zamanda sivil topluma yüklenen sınırlılığını göstermektedir. Sivil toplumu oikosun gayri siyasi araçsallıklarıyla donatmak, toplumsalı, zorunlulukların sınırlarına sıkıştırmak anlamına gelmektedir.

Sonuç

Sivil topluma ilişkin a priori bir özgürleşme savının gerçekliği bu çalışmada üç karşı sav üzerinden tartışmaya açılmıştır. Böylelikle özgürleşmeyi gayri siyasi bir kavrayışla tersine döndüren sivil toplumu açıklama girişimlerinin, oikosun zorunluluklarının toplumsala genişlemesinden ibaret olduğu görülmektedir. Ekonomi ve siyaset arasındaki ayrışmayla başlayan, çalışmanın toplumsal yaşamın merkezine yükselmesi ve araçsal aklın hâkimiyetiyle kapitalizmde sivil toplumun, iddia edildiğinin aksine zorunlulukların alanı olarak geliştiğini tespit etmek güç değildir. Bu çalışmada sivil toplumu normatif bir biçimde kabul etmenin gerçeklikten, tersine dönüş pahasına, bir kopuş olduğu açıkça görülmüştür. Sivil toplumu koşulsuz bir biçimde demokrasinin ve iletişimsel bir akılla farklı çıkarlara sahip bireylerin uzlaştığı bir alan olarak görmek, kavramı gerçekliğinden kopartarak maddi ekonomik yapı için herhangi bir engel teşkil etmeyen ideal bir toplumsallık kurgusu yaratmaktır. Örneğin “temsili demokrasinin krizi” temasına sahip, sivil toplumun normatif kabulünden hareket eden varsayımlarda gelişen teknolojik koşulların, küreselleşmenin vs. temsili demokrasiye olan bağlılığı azalttığı tespit edilir. Sivil toplumun normatif kabulünden sıyrıldığımızda, doğrudan demokrasi sorunu teknolojik olanaklara indirgenebilecek bir düzlemde açıklanamaz. Sivil toplumun oikosa özgü zorunluluklarla gayri siyasi bir alan olarak biçimlendirilişi, demokrasinin temsili bir niteliğe sıkışmasıyla sonuçlanacağı açıktır. Böylelikle temsili demokrasinin krizi; henüz doğuşuyla, sivil toplumdaki çelişkileri kapatan normatif idealleriyle başlamıştır. Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi koşulları modern sivil toplumda olduğu gibi oikosun yaşamın tümüne yayılmasıyla değil, polis’te iyi yaşama ulaşma amacının getirdiği zorunluluklarla sınırlandırılarak yaratılmıştır. Sivil toplumun tümüne sirayet eden oikosa özgü zorunluluklar, yurttaşlığın doğrudan gerçekleştiği zeminin kaybolmasına yol açarken, demokrasiyi normatif bir zemine taşımıştır. Oikosun Antik Yunan’da ve modern dönemde aldığı biçim arasındaki bağlantının kurulması, modern toplumsal yaşamda beliren sorunları normatif tartışma zemininden çıkartarak daha gerçekçi bir kavrayışın oluşturulmasına katkı sağlayabilir.

Notlar

1. Bu düşünce biçimi “Doğu Despotizmi” kavramında daha net görülebilir.
2. Aristoteles’te bu ayrım: “Aynı şekilde erkek eve erzak getirirken kadın onları güven içinde tutar”
3. Çalışan hayvan anlamına gelen ifade.
4. Bu yönetim biçimi, “bütün iktidar tanrıdan gelir” (omnis potestas a deo) düşüncesi üzerinde yükselir.

Kaynakça

- Arendt, Hannah. *İnsanlık Durumu*. çev. Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Aristoteles. *Ekonomi*. çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2016.
- Cendejas, José Luis. "Economics, Chrematistics, Oikos And Polis In Aristotle And St. Thomas Aquinas". *The Journal Of Philosophical Economics: Reflections On Economic And Social Issues*, 10/2, (2017).
- Demirovic, Alex "Hegemonya ve Sivil Toplum: Kamusal Kavramı Üzerine Eleştiri-ötesi Düşünceler". çev. İlker Ataç. *Praksis Dergisi* 10 (2011), 73-91.
- Dikmen, Ahmet Alpay. *Makine İş Kapitalizm ve İnsan*. Notabene Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, 2015.
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Habermas, Jürgen. *Kamusal Yaşamın Yapısal Dönüşümü*. çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Halifeoğlu, Melek - Mehmet Yetiş. "Gramsci, Sivil Toplum-Devlet İlişkisi Ve Kuramsal Kökenler/Gramsci, The State-Civil Society Dichotomy, And Theoretical Antecedents". *Mülkiye Dergisi* 37/1 (2013), 163-188.
- Lefebvre, Henri. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. çev. Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları, 2016.
- Marcuse, Herbert. *Tek Boyutlu İnsan*. çev. Seçkin Çağan. İstanbul: May Yayınları, 1968.
- Marx, Karl vd. *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. çev. Muzaffer Erdost. Ankara: Sol Yayınları, 2008.
- Marx, Karl. *1844 Elyazmaları: Ekonomi Politik ve Felsefe*. çev. Kenan Somer. Ankara: Sol Yayınları, 2015.
- Mumford, Lewis. *Tarih Boyunca Kent*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990.
- Neocleous, Mark. *Sivil Toplumun Yönetimi*. çev. Bahadır Ahıska. Ankara: Notabene Yayınları, 2015.
- Özlem, Doğan. "Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek". *Doğu Batı Dergisi: Hukuk ve Adalet Sayısı*, 13 (2001).
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. çev. Zeynep Gürata. Ankara: Ayraç Yayınları, 1999.
- Wood, Ellen Meiksins. *Sermaye İmparatorluğu*. çev. Oya Köymen. İstanbul: Yordam Yayınları, 2016.
- Xenophon, Ksenophon. *İçinde The Shorter Socratic Writings "Apology of Sokrates to the Jury," "Oeconomicus," and "Symposium"*. çev. Robert C. Bartlett. Ithaca ve Londra: Cornell University Press, 1996.
- Yalazı Esra - Küçükler Sultan Deniz. "Ksenophon'un Oikonomikos Adlı Eserinde Evlilik ve Kadına Yaklaşım". *Archivum Anatolicum-Anadolu Arşivleri*, 9/2, (2015), 57-90.

Yetiş, Mehmet. "Marx ve Sivil Toplum". *Praksis Dergisi*, 10 (2011), 35-72.